

Dojkinje i dojenje u Zagrebu kroz povijest – od kraja devetnaestog stoljeća do kraja Drugog svjetskog rata

Katarina Horvat¹, Josip Grgurić²

U tekstu će se navesti pojedini podaci o dojkinjama i dojenju u razdoblju od kraja devetnaestog stoljeća do Drugog svjetskog rata. Krajem 19. stoljeća dojkinje se moglo zaposliti za plaću koja nije bila mala, što pokazuje da se njihov posao smatrao važnim. S druge strane, u ovom je razdoblju bilo učestalo davanje dojenčadi na dojenje na ladanje tj. na selo gdje bi se za njih brinule strane osobe, ponekad i bez dovoljne pažnje. Kako bi se ovo popravilo, pojedini istaknuti liječnici poduzeli su određene korake. Dio rada na zaštiti dojenčadi odnosio se i na promoviranje dojenja. Ovaj rad provodio se, među ostalim, i u Gradskom dječjem ambulatoriju u Zagrebu koji je započeo s radom 1908. te Središtu za socijalno-higijenski rad sestara pomoćnica koje je započelo s radom 1930. Briga o zdravlju dojenčadi bila je i dio preventivne zdravstvene politike Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), a rad na ovom polju nastavit će se i u narednom razdoblju.

Ključne riječi: DOJENJE; ZDRAVSTVENA ZAŠTITA DOJENČADI

UVOD

Dojenje je kroz povijest imalo bitnu ulogu u prehrani i zdravstvenoj zaštiti dojenčadi. Osim majki, dojenjem su se u pojedinim slučajevima bavile i žene kojima je to bio posao, za plaću, ili rođakinje, susjede i prijateljice za pomoć majci djeteta koja nije imala mlijeka. Važnost dojenja posebno naglašavaju pojedini istaknuti liječnici početkom 20. stoljeća te se u smjeru njegovog populariziranja provode razne akcije. Ovaj rad se nastavlja i u kasnijem razdoblju.

Podaci o dojkinjama u Zagrebu krajem 19. i početkom 20. stoljeća pronađeni su prilikom istraživanja kućne posluge u arhivskom gradivu Gradskog poglavarstva Zagreb (Državni arhiv u Zagrebu), Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade (Hrvatski državni arhiv) te stručnoj periodici (časopisi *Liječnički vjesnik* i *Narodna zaštita*), memoarskim zapisima i literaturi.

Podaci o dojenju i zdravstvenoj zaštiti dojenčadi pronađeni su prilikom obrade fondova zdravstvenih ustanova u Državnom arhivu u Zagrebu (Gradski dječji ambulatorij i Središnji ured sestara pomoćnica). Podaci su preuzeti i iz stručne periodike (*Liječnički vjesnik*), aktualnih zakona o zdravstvu te literature.

Za potrebe ovog teksta preuzeti su odlomci koji se odnose na plaće, zapošljavanje, zdravstveno stanje dojkinja, davanje dojenčadi i male djece iz grada Zagreba na dojenje i othranjivanje u okolicu te prve hrvatske pedijatre pobornike dojenja iz knjige Horvat K., *Kućna služinčad u Zagrebu 1880. – 1914.* (1) i doktorske disertacije Horvat K. *Kućna služinčad u gradu Zagrebu 1880. – 1914.* Sveučilište u Zagrebu, 2018. (2).

Pravilnici o namještanju i plaćama dojkinja krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Hrvatskoj i Slavoniji

Dojkinje su kroz povijest, osim majki te eventualno njihovih rođakinja i prijateljica, bile i nepoznate žene čije su se usluge mogle unajmiti i koje se plaćalo za hranjenje dojenčadi vlastitim mlijekom. U izvorima s kraja devetnaestog stoljeća dojkinje se spominju na više mjesta u kontekstu osoblja koje se moglo zaposliti u kućanstvu. Za dojkinju je, prema

¹ Državni arhiv u Zagrebu, Opatička 29, Zagreb

² Unicef – Ured za Hrvatsku, Radnička cesta 41/7, Zagreb

Adresa za dopisivanje:

Katarina Horvat, Državni arhiv u Zagrebu, Opatička 29, Zagreb,
e-mail: katarinah78@gmail.com

statutima za obrte koji su se bavili posredovanjem poslugom i radnicima u Osijeku i Zagrebu, trebalo platiti vrlo visoku pristojbu za posredovanje, jer se radilo o ženama koje vjerojatno nije bilo lako naći i čiji je posao bio vrlo važan.

Prema Statutu za obrte baveće se posredovanjem radnje i pribavljanjem služinčadi koji je za grad Osijek donesen 1886., za dojkinju je bilo potrebno platiti vrlo visoku pristojbu (od strane poslodavca), od jedne forinte i 50 novčića, kao i za drugaricu, dvorkinju gospodaricu, učiteljicu jezika, dakle, redom za osoblje više razine. Za usporedbu, za svako je služinčće, kao kućnog slugu, običnog kočijaša, sobaricu, kuharicu, konobaricu, dadilju bilo potrebno platiti nižu pristojbu od 50 novčića, a za gospoštinsog kočijaša poslužnika ili konjaka 80 novčića. Za konobara ili markera bilo je potrebno platiti jednu forintu. Za sljedeća zanimanja, koja su spadala u red viših službi, čak i nije bila propisana pristojba, već se uzimao postotak od godišnje plaće: za odgojitelja, posteljnika, konjušnika, učitelja jezika i uobče za sve više službe sa stalnom godišnjom plaćom od godišnje plaće 1 ½ %. (Ova su dakle zanimanja bila kategorija iznad dojkinja) (1).

U Zagrebu je krajem 19. stoljeća i početkom 20. bilo moguće zaposliti razne vrste posluge i drugog osoblja za rad u privatnim kućanstvima. Po hijerarhiji, viši razred bile su gazdarice, privatni učitelji (informatori) i guvernante. Iza njih su bile dojkinje i dadilje te kuhari i kuharice, sobari i sobarice. Radilo se o zanimanjima koja su tražila određena znanja i vještine, a za posao dojkinje nije se mogla prijaviti svaka žena. Na kraju hijerarhije bile su obične (proste) kuharice, kuhinjske dekle, pjestinje (djevojke za čuvanje djece) te služinčad za sve, za koja zanimanja nije bilo potrebno toliko znanja i vještine (1).

Prema Statutu za privatne posredovaonice poslugom i radnicima u Zagrebu iz 1914., za posredovanje kod namještenja u području grada Zagreba trebao je tražitelj namještenja platiti određenu pristojbu, ovisno o kategoriji u koju potpada. Najvišu su pristojbu trebali platiti informatori i guvernante, čak pet kruna, kao i više stručno gospodarsko osoblje. Sljedeći po redu po visini pristojbe bile su dojlje i dadilje te privatno kancelarijsko osoblje koje je trebalo platiti četiri kruna. Konobari i konobarice te niže gospodarsko osoblje (nadziratelj, lugari, pivničari itd.) trebali su platiti pristojbu od tri kruna. Kuhari i kuharice te sobari i sobarice trebali su platiti jednu i pol krunu. Služinčad za sve i obrtnički osposobljeno radništvo trebalo je platiti jednu krunu, a obrtnički neosposobljeno radništvo i uopće težaci pola kruna (1).

Važnost dojkinja može se iščitati i iz podataka o njihovim plaćama. Križevački liječnik Fran Gundrum u svom je radu o statistici javnih bludnica u Hrvatskoj i Slavoniji spomenuo i plaće posluge i kućnog osoblja u Hrvatskoj i Slavoniji 1907. – 1908. On je upravo dojkinje stavio na vrh plaćevnog razre-

da. U njemu se nalaze „kućanice“ u velikim kućama, ili na imanjima (dobivaju 30, 36, 40 kruna), koje mjesto gospodarice kuće vode brigu nad kuhinjom itd. i „dojkinja“, koja mjesto majke doji sisanče (dobivaju 24, 30, 40 kruna). Za usporedbu, plaće služavki početnica su prema ovom izvoru bile svega 6 do 8 kruna mjesečno, dadilja 4 - 6 kruna, kuharica 16 - 30 kruna, obične djevojke „za kuću“ 12 - 14 kruna, gospodjice za djecu oko 20, 22 kruna (2).

Problem zdravstvenog stanja dojkinja

Kako se razvijalo društvo, tako su se razvijali i pravilnici o zapošljavanju osoblja u kućanstvu. Godine 1914. donesen je Statut za privatne posredovaonice poslugom i radnicima u Zagrebu (za obrte koji su se bavili zapošljavanjem posluge i drugog kućnog osoblja te radnika): Statut za obrt posredovanja radnje i pribavljanja služinčadi u Zagrebu. On je bio razrađeniji od prethodnog propisa te je za pojedina pitanja donesen veći broj pravila. Više se pazilo i oko namještanja dojkinja. Prema Statutu, posrednici koji su bili ovlašteni na posredovanje kod namještanja dojkinja, morali su isposlovati da dojkinje mogu dokazati liječničkom svjedodžbom da su potpuno zdrave i sposobne za dojenje, ali uz to i svjedodžbom nadležnog općinskog poglavarstva da su njihova vlastita djeca dovoljno zbrinuta. Prije samog nastupa službe, posrednik je trebao dojkinju predati na pregled gradskom Zdravstvenom odsjeku, a njegovu svjedodžbu predati poslodavcu (1).

Iz ovog se statuta vidi da su se njime, između ostalog, pokušala riješiti dva pitanja vezana uz dojkinje koja su se očito pojavljivala u prethodnom razdoblju. To je prvenstveno provjera njihovog zdravstvenog stanja koje je u prošlosti moglo biti problem pa je dojkinja u nekim slučajevima prenijela neku bolest na dojenče, ali i provjera sigurnosti njihove vlastite djece koja nisu smjela biti ugrožena majčinim odsustvom i hranjenjem druge djece.

Problem zdravstvenog stanja dojkinja ovime nije bio riješen jer se i 1918. povlače novi koraci u unapređenju ovog pitanja, i to od strane dobrotvornog društva Liga za zaštitu djece. (Konstituirajuća sjednica Lige bila je 11. siječnja 1914., nakon čega ovo društvo počinje aktivnije raditi. U Prvom se svjetskom ratu unutar Lige osniva Liga za zaštitu porodica mobilizovanih i u ratu poginulih vojnika. Liga je u Selskoj cesti 1916. otvorila dom za odgoj siromašne djece, čiji je pokrovitelj bio zagrebački nadbiskup Antun Bauer.) Godine 1916. u Ligi je osnovan Pravni odsjek koji se bavio pravnom zaštitom djece i obitelji. Liga je 1918. podnijela intervenciju u važeći služinski red i to vezano uz namještanje dojkinja. Budući da su se mnoge bolesti, a naročito tuberkuloza i sifilis, mogle putem dojenja prenijeti na dijete, iz Pravnog odsjeka Lige za zaštitu djece i porodica mobilizovanih su izvještajem od 3. prosinca 1918. Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade podnijeli

obrazloženu osnovu o preinaci i popunjenju služinskoga reda, po kojoj dojkinja, pod prijetnjom globe, odnosno zatvora, ne može ni stupiti u službu ni preuzeti dijete na dojenje ako nema potvrdu uredovnog liječnika da je po svojem zdravstvenom stanju za to sposobna (2).

Uzimanje dojkinja maloj djeci bilo je rašireno i prisutno u svim slojevima. Dojkinje su ponekad bile žene koje su u kući ostale i dugo nakon prestanka dojenja. U obitelji Deželić petnaest je godina živjela dojkinja Pepica Samoborka koju je kao vrlo mladu ženu u teškoj životnoj situaciji nakon poroda u kuću doveo gradski senator Gjuro Deželić. (Gradsko redarstvo dovelo ju je njemu nakon što je sama, bez ičije pomoći, rodila u štaglju dijete nesposobno za život.) Njegov sin Velimir Deželić stariji u svojim je memoarima naveo da je prema njoj osjećao veliku ljubav i bliskost te ju je nazvao *majkom po mlijeku*. Otišla je nakon što se udala, ali je i dalje ostala vezana za njihovu kuću (2, 3).

Dojkinje su ponekad odlazile na rad i u inozemstvo. Slovenke žene i djevojke su u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća često iz područja Primorske i Goričke odlazile na rad kao dojkinje, dadilje ili kućne pomoćnice u egipatsku Aleksandriju te su ih suvremenici zato prozvali aleksandrinke. Na ovaj su rad odlazile i neke žene i djevojke iz hrvatskih zemalja. Djevojke su odlazile da zarade za miraz ili pomognu uzdržavati obitelj (1).

Davanje dojenčadi i male djece iz grada Zagreba na dojenje i othranjivanje u okolici Zagreba

Krajem devetnaestog stoljeća, kao i u prvoj polovici dvadesetog, česta je bila praksa da se malu djecu ubrzo nakon rođenja, ako se majka za njih nije mogla brinuti, šalje *na ladanje* tj. na dojenje ili prehranu u sela u okolici Zagreba. Često su ova djeca bila izvanbračna, rođena od sluškinja i drugih siromašnih majki, ali i rođena u braku, ako se zbog nekog razloga roditelji za njih nisu mogli brinuti. Ovo je bila praksa i drugdje u Europi. Na selima su se za djecu brinule hraniteljice i hranitelji, kojima bi majke ili očevi plaćali za njihovu uslugu. Nažalost, velik broj ove djece umro je u vrlo ranoj dobi, na što su reagirali brojni istaknuti liječnici (1).

Tako se *dr. Antun Lobmayer*, upravitelj Zemaljskog rodilišta u Zagrebu, osvrnuo 1879. na davanje dojenčadi u *doječtvo dvojbenim strankam*, gdje mnoga djeca, za koju nitko ni ne pita, umiru. Konstatirao je da sluškinje čine veliki dio trudnih siromašnih žena koje koriste usluge privatnih primalja koje nakon poroda djecu daju u ruke na othranjivanje sumnjivim osobama, a majci zatiru svaki trag (1).

Ovaj će se problem protezati dalje i kroz prvu polovicu dvadesetog stoljeća. Za dojenčad i djecu na opskrbi u selima se ponekad nedovoljno savjesno brinulo te su gledana samo kao izvor zarade za njihove hranitelje. Djeca su boravila u

neprikladnim, često nehigijenskim uvjetima te su hranjena neprimjereno za njihovu dob. Zbog ovakvih su uvjeta života često i umirala, nekad s kasno pruženom, nekad i bez pružene liječničke pomoći, na što su upozoravali mnogi suvremenici, a posebno oni iz liječničke struke (1).

Prvi hrvatski pedijatri pobornici dojenja

Liječnik koji se posebno bavio zdravstvenom zaštitom djece bio je *dr. Radovan pl. Marković*, prvi educirani pedijatar u Hrvatskoj koji je 1904. osnovao prvi dječji odjel u Bolnici milosrdnih sestara (4). On je u vezi opskrbe djece u zagrebačkoj okolici naveo da je to gotovo pa *smrtna osuda za tu nejaku dojenčad* te predložio *Nacrt zakona za zaštitu djece, koju za plaću odhranjuju hranitelji u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*. U njemu se tražilo da se nad tom djecom provodi nadzor kakav provode i druge europske države (1). Smatrao je da državnom nadzoru mogu priskočiti u pomoć dobrotvorna, pretežno ženska *gospojinska* društva (2).

Dr. Marković istraživao je smrtnice zagrebačke djece stare do godine dana koja su predana u okolicu grada na dojenje ili prehranu, iz 1902. Prema ovim podacima, u zagrebačkom je kotaru takve djece umrlo čak 118, u drugim obližnjim kotarima 17 (Velika Gorica 3, Jaska 1, Samobor 7, Donja Stubica 4, Dugo selo 2), ukupno 135 djece (1). Otac je plaćao troškove za ovu djecu samo u 24, a majka u 111 slučajeva (1). Ako je plaćala majka, sigurno se radilo o izvanbračnoj djeci, konstatirao je *dr. Marković* (1). *Dr. Josip Šilović*, pravnik i prvi ban Savske banovine, koji se bavio i karitativnim i socijalnim radom, smatrao je da je i velik dio djece za koje su plaćali očevi bio izvanbračan (1, 5). Od 135 umrle djece čak 126 ih je umrlo bez pružene liječničke pomoći (1). I *dr. Marković* i *dr. Šilović* ukazivali su na to da se s djecom u ovim slučajevima loše postupa (1).

Još je po Zakonu o zdravstvu iz 1894. općina bila dužna u evidenciji držati *na dojstvo predanu tuđu djecu i nadzirati njihovu njegu i opskrbu* (6). Kako su ukazivali mnogi suvremenici, njihova zaštita nije bila dovoljna. Pomaci na bolje pokrenuti su Zdravstvenim zakonom iz 1906. koji je obavezivao roditelje i skrbnike da u slučaju teže bolesti djeteta pozovu liječnika (1). Ovim zakonom propisano je i da su općinska i gradska poglavarstva obavezna provoditi nadzor nad djecom na prehrani te da nitko ne smije preuzeti dojenče ili dijete do sedam godina na dojenje ili prehranu te smještaj ako nije dobio dozvolu općinskog ili gradskog poglavarstva na temelju povoljnog mišljenja oblasnog liječnika (7). O djeci koja su predana na othranjivanje i njegovanje, poglavarstva su dužna voditi točan popis i pobrinuti se da se češće nadzire kako hranitelji njeguju i othranjuju djecu te kakvo je zdravstveno stanje te djece (7). Ovaj je zakon i odredbama vezanim uz naplatu troškova za liječenje siromašne djece radio na zaštiti ove ranjive skupine (6).

Gradski dječji ambulatorij

Smrtnost zagrebačke dojenčadi bila je krajem 19. i početkom 20. stoljeća vrlo visoka te je iznosila oko 20% (8). Ove statistike nisu mogle biti precizne jer u njih nisu ulazila ona djeca koja su bila na prehrani u okolici grada. Tada bi vjerojatno bile još više. Kako bi se ovo stanje popravilo, u Zagrebu je 1908. otvorena prva socijalno-zdravstvena ustanova za zaštitu djece. Osnovao ju je i do kraja života u njoj radio *dr. Žiga Švarc*, još jedan istaknuti liječnik koji se borio protiv smrtnosti dojenčadi i male djece (8, 9, 10). Bio je to Gradski dječji ambulatorij otvoren 1. siječnja 1908. u iznajmljenim prostorijama u Ilici 29 (8, 9, 10). Nastao je iz Ambulatorija za besplatno liječenje siromašne djece u okviru Zagrebačke okružne blagajne za potporu bolesnika (8, 9, 10).

U Ambulatoriju se pružala liječnička pomoć djeci neimućnih roditelja, nadzirala se dojenčad i vodila se briga o novorođenčadi u području grada. Dojenčad se opskrbljivala kvalitetnim mlijekom. U Ambulatoriju se pripremalo sterilizirano mlijeko koje se dijelilo besplatno siromašnima, a imućnijima uz naknadu. Brigu o dojenčadi predanoj na ot hranjivanje izvan Zagreba Ambulatorij je vodio putem liječnika koji je bio nadležan na tom području. Sve su primalje bile dužne prijaviti svaki porod kod kojega su prisustvovala, a porode i otpuštanje djece prijavljivala je i uprava Zemaljskog rodilišta (9).

Rad na popularizaciji dojenja u Zagrebu se od 1908. provodio i preko ove ustanove. *Žiga Švarc* je u svom članku o Gradskom dječjem ambulatoriju iz 1930. posebno istaknuo važnost majčina mlijeka: „Dječje doba t. j. vrijeme od rođenja do puberteta možemo razdijeliti u više razdoblja od kojih je prvo: vrijeme od poroda do navršene prve godine. U to vrijeme nazivamo dijete dojenčetom. Taj nas naziv već upućuje na usku fiziološku vezu između djeteta i majke, dotično na njegovu ishranu na majčinim grudima. Ta je veza tako uska, da ona porođajem nije prekinuta i za socijalnog radnika je mati i dijete jedan nerazdjeljivi pojam. Zato nema zaštite dojenčadi bez zaštite matera, jer samo onaj koji zaštićuje majku, zaštićuje i dijete, i najveći je uspjeh našeg rada, ako nam pođe za rukom izgraditi takove uslove, da dojenčetu osiguramo prirodnu ishranu majčinim mlijekom.“ (10)

Žiga Švarc je u ovom tekstu konstatirao i da je najmanje 50% djece umrle u prvoj godini života umrlo od bolesti probavnih organa te je smatrao da bi se pitanje zaštite te djece moglo riješiti kad bi im mogli osigurati prehranu na prsima (10). Zato je predložio sistematski nadzor sve dojenčadi po francuskom uzoru i taj je uzor primijenio u Gradskom dječjem ambulatoriju (10). Radio je na promociji dojenja i ukazivao na važnost majčina mlijeka. Godine 1930. je naveo da 80% majki pod nadzorom Ambulatorija svoju djecu doji, a za nagradu one siromašnije dobivaju jednu litru mlijeka za

sebe (10). Ova je nagrada igrala veliku ulogu. Rado se primala, a majke koje su je primale morale su zauzvrat donositi svakih osam dana na pregled svoje dojenče, što je kod njih stvorilo naviku takvih pregleda (10).

U mliječnoj kuhinji Ambulatorija pripremalo se mlijeko za umjetno hranjenu dojenčad. Godine 1931. tako se hranilo nekoliko stotina djece dnevno te se izdavalo blizu 2000 bočica dnevno (10). Rad Ambulatorija na zaštiti dojenčadi imao je značajne rezultate te je pomor dojenčadi s 20% pao na 15% (10).

Ambulatorij se 1922. preselio u vlastitu zgradu u Savskoj cesti 7, gdje je imao i veliku, moderno uređenu mliječnu kuhinju. Iste godine u Ambulatoriju je Ministarstvo narodnog zdravlja uredilo, u dogovoru s Gradskim poglavarstvom u Zagrebu, Kraljevski državni dječji dispanzer (9).

Početkom 1930. pod upravom Ambulatorija su počele raditi Kolonije za dojenčad i malu djecu, koje će biti organizirane u Zagrebu, Krapini i Mraclinu. To su bile *socijalno-higijenske ustanove organizirane oko dječjih dispanzera, koje su imale zadatak da smjeste svoje štíćenike kod dobrih hranitelja u okolici dispanzera, da osiguravaju hraniteljima plaćanje za izdržavanu djecu, te da stručnim nadzorom, poučavanjem hraniteljica i pregledom djece osiguraju svojim štíćenicima u otvorenoj zaštiti zdrav razvitak* (9).

Godine 1931. Ambulatorij je pod sobom imao: Kraljevski državni dječji dispanzer, Gradski dječji ambulatorij u užem smislu, Mliječnu kuhinju, Dom za dojenčad i majke, Savjetovalište za majke, Savjetovalište za pitanje odgoja djece, Kolonije za dojenčad i malu djecu (9). Rad Ambulatorija je bilo potrebno širiti te se od 1930. osnivaju filijale i ambulante na drugim lokacijama u gradu, što se nastavilo i nakon Drugog svjetskog rata, kao i razvoj novih odjela i sadržaja (9). Godine 1946. Ambulatorij je preimenovan u Gradski dječji dispanzer, kasnije Centralni dječji dispanzer koji je do 1954., u administrativnom pogledu, rukovodio ostalim dječjim dispanzerima na području Zagreba (9).

Središte za socijalno-higijenski rad sestara pomoćnica

Još je jedna ustanova u Zagrebu bila vrlo važna za promicanje dojenja i zaštitu dojenčadi. Bilo je to Središte za socijalno-higijenski rad sestara pomoćnica koje je započelo s radom 1930. U prvo vrijeme Središte je bilo smješteno u drvenim barakama u ulici Kršnjavoga / Vojničkoj ulici, gdje je do tada bila smještena Državna školska poliklinika. Od 1934. Središte je bilo smješteno u Crnatkovoju ulici 18, a kasnije u Tomašičevoju 12/II (11).

Središte je osnovano kako bi preuzelo sav terenski rad sestara koje su radile u raznim socijalno-medicinskim ustanovama u Zagrebu (dispanzeri, ambulante, poliklinike). Terenski

rad sastojao se od asanacija u obiteljima tuberkuloznih bolesnika, rada oko zaštite dojenčadi, oko zaštite male i školske djece, zbrinjavanja potrebitih žena za vrijeme trudnoće (11, 12). Sestre su tako, među ostalim, posjećivale majke i dojenčad, podučavale majke o pravilnoj njezi dojenčadi, promovirale dojenje, održavale tečajeve „Majka i dijete“ itd. (11, 12). Njihov rad bio je usmjeren naročito na siromašnije obitelji u težim životnim uvjetima. Radile su na tome i u raznim zdravstvenim i socijalnim ustanovama (11, 12).

Njihov rad na zaštiti majki i dojenčadi, iako znatan, nikako nije bio dovoljan. Sestre su pozivale da ga je svakako nužno proširiti jer je broj majki i dojenčadi kojima je bila potrebna pomoć velik i da se zbog toga treba povećati broj sestara zaposlenih u Središtu (12).

Prvi jugoslavenski pedijatrijski kongres na Bledu i prehrana dojenčadi

Tema dojenja i dojenčadi, posebno u kontekstu mortaliteta i morbiditeta dojenčadi, raspravljana je i na Prvom jugoslavenskom pedijatrijskom kongresu na Bledu 1934., na kojemu su sudjelovali i hrvatski pedijatri (13). *Dr. Fedor Mikič*, šef Odsjeka za vitalnu statistiku Škole narodnog zdravlja i *dr. Žiga Švarc*, šef Gradskog dječjeg ambulatorija. Oni su naveli alimentarne (prehrambene) smetnje na prvom mjestu kao uzrok smrti dojenčadi (13). Kad bi bilo moguće da se svakom dojenčetu osigura prirodna prehrana, velik dio ovog problema bio bi riješen (13). Dijete na prsima je u stabilnom, a umjetno hranjeno je u labilnom položaju te će ga svaki sekundarni povod uništiti (13). Nažalost, ni majčina prsa ne mogu zaštititi u potpunosti djecu u Zagrebu (13). Kod očuvanja dječjih života vrlo su biti socijalni uvjeti (13). Ako su oni loši (nehigijenski, loš stambeni prostor, majka koja radi pa ne stigne redovno dojiti dijete i sl.), to je moglo pogubno utjecati na dijete (13). U zahtjeve kojima bi se umanjila smrtnost dojenčadi uopće, a posebno u Zagrebu, uvrstili su i osiguranje prehrane na prsima za novorođenu djecu, posebno nedonoščad, ako u privatnoj kući nije moguće, onda u zavodu, kao i to da se treba pokazati važnost prirodne prehrane dojenčeta ženama (13).

ZAKLJUČAK

U međuratnom je razdoblju briga o zdravstvenom unapređenju majki, dojenčadi i djece bila i dio preventivne zdravstvene politike Kraljevine SHS (5). Nastavljen je rad na popularizaciji dojenja i zaštiti dojkinja. Dojenje se propagiralo i dojkinje su educirane i raznim propagandnim materijalom, tečajevima i predavanjima što se vodilo s najviše razine zdravstvene uprave i što su podržavali i brojni istaknuti liječnici. O važnosti dojenja i njezi dojenčadi educirane su ne

samo brojne žene iz naroda, nego i dobrovoljni bolničari i drugo zdravstveno osoblje. Ova će se nastojanja nastaviti i nakon Drugog svjetskog rata kad će se u vezi toga donijeti nove uredbe i osnovati nove ustanove. Već tada rasprava o dojenju u našim uvjetima ima sve značajke javnozdravstvenog diskursa. Današnji naš program je u konačnici uobličio dojenje kao javno zdravstveni diskurs s naznakom za iskorak i širenje na druga područja izvan sustava zdravstva, prema jednom društvenom diskursu, čije je stvaranje na promatranom prostoru započelo još prije Drugog svjetskog rata (14).

Bilo kakve ranije publikacije u kojima se objavljene informacije preklapaju s informacijama iz poslanog rukopisa treba poslati i prijaviti uredniku.

U članku su korišteni dijelovi teksta iz knjige Katarine Horvat «Kućna služinčad u Zagrebu 1880.-1914.», kao i doktorskog rada «Kućna služinčad u gradu Zagrebu 1880.-1914.» Ovi su dijelovi u potpunosti ili gotovo u potpunosti preuzeti pa to posebno naznačujemo.

LITERATURA

1. Horvat K. Kućna služinčad u Zagrebu 1880.-1914. Zagreb: Srednja Europa, 2021.
2. Horvat K. Kućna služinčad u gradu Zagrebu 1880.-1914. (doktorska disertacija). Sveučilište u Zagrebu, 2018.
3. Velimir Deželić, sin. Kakvi smo bili? Zapisi mojoj unučadi. (1-2). Zagreb: Družba Braće hrvatskog zmaja, 2011.
4. <https://www.kbcsm.hr/klinike/klinika-za-pedijatriju/povijest-klinike/> (pristupljeno 21. srpnja 2021.)
5. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59536> Šilović, Josip. (pristupljeno 21. srpnja 2021.)
6. Sremac Đ, Žuža B. Hrvatsko zdravstveno zakonodavstvo: 1830.-1941., Zagreb: Školska knjiga, 2002.
7. Sbornik zakona i naredaba valjanih za Hrvatsku i Slavoniju, godina 1906. Zakon od 25. ožujka 1906. o zdravstvu.
8. Vinter Š. Rad i organizacija dječjeg ambulatorija od god. 1908. do 1928. Liječ Vjesn. 1928;5:758-68.
9. Horvat K. HR-DAZG-233 Gradski dječji ambulatorij u Zagrebu, inventar. 2006. (Obavijesno pomagalo Državnog arhiva u Zagrebu.)
10. Švarc Ž. Principi i organizacija rada u Gradskom dječjem ambulatoriju u Zagrebu. Gradski vjesnik. Stručno i službeno glasilo Općine grada Zagreba 1931; 7: 120-123, 8: 145-148, 9: 153-156, 10: 169-172, 11: 186-188, 12: 201-205, 13: 217-220, 14: 233-237.
11. Horvat K. HR-DAZG-237 Središnji ured sestara pomoćnica u Zagrebu, inventar. 2010. (Obavijesno pomagalo Državnog arhiva u Zagrebu.)
12. HR-DAZG-237 Središnji ured sestara pomoćnica u Zagrebu, Izvještaj o radu Središta za 1938., br. 33/1.
13. Mikič F, Švarc Ž. Pomor dojenčadi u Zagrebu sa statističkog, socijalnog i kliničkog stanovišta. Beograd: Štamparija Centralnog higijenskog zavoda, 1936.: 65-109. U: Ambrozić M, Sarvan M, urednici. Mortalitet i morbiditet dece u Jugoslaviji, Referati sa Prvog jugoslovenskog pedijatrijskog kongresa na Bledu u septembru 1934. Beograd: Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda, 1936.
14. Vuletić S. Teorijski okvir javnozdravstvenog diskursa. Liječničke novine. 2015;14:9.

SUMMARY

Wet nurses and breastfeeding in Zagreb through history – from the end of the nineteenth century until the end of World War II

Katarina Horvat, Josip Grgurić

The paper provides data on wet nurses and breastfeeding in the period from the end of the nineteenth century until the Second World War. At the end of the nineteenth century, wet nurses were employed for a salary that was not small at the time, indicating that such work was considered important. In this period, infants were often breastfed in the countryside, where they were cared for by foreign persons, sometimes without sufficient attention. Certain steps were taken to remedy this situation by some prominent physicians. Part of the work on infant protection involved the promotion of breastfeeding. This work was carried out in the City Children's Ambulatory in Zagreb, which officially opened in 1908, and the Center for Social and Hygienic Work of Nurses, which started in 1930. Caring for the health of infants was also part of the preventive health policy of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (SHS), and work in this field continued in the future.

Key words: BREAST FEEDING; INFANT CARE